

De sociologie in roerig water

P. Thoenes

Staatssecretaris Meijer van het ministerie van CRM heeft de Nederlandse sociologen ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van de NS(A)V toegesproken en van die gelegenheid gebruik gemaakt om hun als goede vriend hun feilen te tonen. Wel wat 'peper'noten, maar vooral veel roe. Hij is vooral bezorgd over de relatie tussen de sociologiebeoefening en het beleid. Volgens hem zijn die de laatste tien jaar nog verder uiteengegaan. De sociologen brengen te weinig gevoel op voor de problematiek op macro-niveau en indien wel, dan blijven hun reacties te algemeen. Het geleverde onderzoek is te weinig bruikbaar voor beleid. Het is te veel op individuen ingesteld survey-achtig opinie-onderzoek en te weinig een beleidsgerichte historisch geplaatste analyse van instituties. Het is te socialerig en heeft te weinig zicht op wat er bijv. plaatsvindt op politiek en economisch terrein. Er wordt te veel gepraat over voortgezet onderzoek, er is te weinig snelle beleidsgerichte advisering. Tenslotte dan is er bij veel sociologen een soort anti-establishment-houding, die het nog extra moeilijk maakt om hen werkelijk maatschappelijk relevant in te zetten.

Het lijstje is niet nieuw en wel wat eenzijdig, maar dat neemt niet weg, dat het waar en actueel genoeg is om de boodschap ter harte te nemen. Het roer moet om. Hoe noemen we de nieuwe koers en hoe komen we er op? Laat ik, alvorens we de steven wenden, aan het betoog van Meijer nog enkele elementen toevoegen, om, ook van de universiteit uit, de noodzaak van koerswijziging te onderstrepen.

Wat betreft beleidsondersteunend of beleidskritiserend onderzoek valt het op, dat er op de Nederlandse universiteiten niets is wat ook maar de aanzet zou kunnen zijn voor een nationale programmering of werkverdeling. Het vijftal instituten dat er het meest voor in aanmerking zou komen, treedt nooit in overleg. Zij schuimen ieder op eigen gelegenheid de markt af. Er is geen werkverdeling en geen dissertatiebeleid. Buiten de contract-

relaties en begeleidingscommissies bestaat er nauwelijks georganiseerd overleg met diensten en departementen. Daar waar ik zelf in staat ben geweest het van de grond te krijgen, is het te danken aan een persoonlijke relatie met een d.g. of s.g. Als die vertrekt, valt de dialoog weer stil. Er is te weinig feedback tussen universiteit en afgestudeerden in beleidsfuncties.

Maar misschien zijn we door het ergste heen en kunnen we weer wat ruimer om ons heen gaan kijken. Wat krijgen we dan te zien?

De veranderde situatie

De door ons opgebouwde verzorgingsstaat heeft sinds 1945 25 jaar lang tot tevredenheid van de meesten onzer volgens de formule Keynes-Beveridge gedraaid. In die periode heeft de sociologie geleerd zich dienstbaar te maken, via het hierboven gewraakte survey-achtige opinie-onderzoek. Iedereen vond dat goed, bijna iedereen, in ieder geval onze staatssecretarissen inclusief.

Maar sinds kort is de stemming om. Even onmogelijk als het tien jaar geleden was om iets lelijks van de verzorgingsstaat te zeggen, even verdacht is het nú om er nog iets goeds in te zien. Het is ook niet alleen een kwestie van stemming. Het crisisbesef werd gevoed door de milieuproblematiek en de bevolkingsgroei en blijft levend door de inflatiezorg, de werkloosheid en het energievraagstuk. Er zijn vragen opgeroepen waar de survey geen antwoord meer op weet. En dus zoeken we sinds kort andere sociologen met een andere garnituur en attitude.

Van groot belang daarbij is de veranderende rol van de overheid. Zij was al bereid in de gemengde economie oneindig veel meer te doen dan waarvoor ze oorspronkelijk in de burgerlijke democratie bestemd scheen te zijn. Maar al die tijd had ze toch kunnen geloven dat ze, ideologisch gezien, zichzelf kon definiëren als een vergroot uitgevallen bezemwagen.

Daar waar de markt het niet meer goed deed, qua productie of consumptie, werd er naar vermogen ondersteund, maar het was au fond niet meer dan aanvullende subsidieverstrekking en geldverschuiving in een in essentie gezonde marktsamenleving.

Nu zijn we er in een aantal opzichten van overtuigd geraakt, dat sommige belangrijke problemen niet zozeer conjunctureel, maar structureel van aard zijn. Dat betekent, dat de overheid de taak voor een herstructurerend lange-termijn-denken dichter naar zich toe ziet komen. Een wel wat benauwend perspectief voor dat soort burgerlijke democratie, welke eigenlijk al voor de bezemwagenfunctie rijkelijk licht gebouwd was.

De departementen beginnen zich in te leven in de gewijzigde situatie. Op basis daarvan stelt Meijer zijn nieuwe eisen. Ik ben daar erg blij mee. Ik mag wel opmerken, dat wat hij bepleit, al vele jaren door mij wordt gevraagd en nagestreefd en het bondgenootschap verheugt me zeer. Maar vanuit mijn ervaring ben ik wel geneigd te zeggen, dat de vraag om het roer te wenden, naar mijn ervaring ook op de departementen pas recentelijk wordt gehoord. Over mijn eigen droeve ervaringen bij mijn pogingen om departementsambtenaren te interesseren voor wat Meijer vraagt, zouden, de goeden niet te na gesproken, onaardige artikelen te schrijven zijn.

Voor het completeren van het beeld van de veranderende situatie moet tenslotte nog gesproken worden over de veranderende sociologie. De situatie is zo, dat er op zijn minst twee sociologieën zijn.

Er is de oude vertrouwde, die voor een aantal hoogleraren, maar zeker ook voor een aantal al wat langer afgestudeerden op de departementen, de meest werkelijke is. Zij hebben geen last van de door Meijer gesignaleerde angst voor de establishment. Ze willen het beleidsdenken best steunen, zij het volgens het vertrouwde decisionistische model: wij leveren de feiten en Meijer neemt de besluiten.

De andere is groot geworden sinds 1968. Ze is gepropageerd door een nieuwe studentengeneratie. Ze is beleidsgericht, macro-georiënteerd, en bereid snel te evalueren volgens een pragmatisch model. Maar die groep houdt nu juist in principe niet van departementen, diensten en staatssecretarissen. Ze zijn tegen de establishment. Hoogstens mag zo een van hen naar de onderwijs-establishment, om daar het volk bewust te helpen maken.

Zo ligt het met de ongelukkige liefde: wie best met de establishment in zee wil, is voor de staatssecretaris te braaf. Wie stout genoeg is, wil nu net niet naar hem toe. Of is er toch nog een aardige tussensoort, waarmee het schip te bemannen zou zijn?

Het roer is al wat om

Als we werkelijk op grotere schaal iets anders willen gaan doen, is er dan al een beginkapitaaltje, dat we zouden kunnen gaan gebruiken?

Om bij het belangrijkste te beginnen: de huidige studenten en pas afgestudeerden zijn een categorie die, wat er ook aan hun opleiding mag ontbreken en ontbroken hebben, een kern bevat van kandidaten, die een beleidsgerichte houding hebben, die hen geschikt kan maken om aan de nieuwe vraag te voldoen. Het spijt me, dat om universiteitsinterne redenen

hun kennis van de sociologie en van het instrumentarium soms twijfelachtig mag schijnen. Dat neemt niet weg dat, als ze de weg tot het beleid alsnog weten te vinden, hier in principe een kwalitatief goede en inzetbereide groep aanwezig is.

Daarnaast mag ik niet nalaten op te merken, dat bijv. onze vakgroep Planning en Beleid al een aantal jaren afgestudeerden levert volgens een formule die zeer beleidsgericht is. Het interdisciplinaire moment wordt verzorgd door een politicoloog en een econoom, er is een specialisatie op beleidstechnieken, zoals gaming, simulatie, consequentie-analyse, scenario's en planningtheorieën. Het onderzoeksprogramma voor de komende jaren richt zich op onderwerpen als door Meijer gevraagd.

Het lijkt me, dat er in Rotterdam, Twente, Groningen, Tilburg en Amsterdam vergelijkbare programma's onderweg zijn of op stapel staan.

De nota-Kuiper stelt voor, de beleidssociologie op te nemen als een vast bestanddeel in het voorkandidaatsprogramma.

Naar mijn voorzichtige schatting komt er meer beleidsgericht onderzoek. De nota over arbeid, die het Tilburgse IVA voor de WRR gemaakt heeft, vind ik een schoolvoorbeeld van gedegen beleidsvoorbereidend onderzoek. Tenslotte kennen we sinds kort tijdschriften voor beleidsanalyse en één voor beleid en maatschappij.

Om dit lovend intermezzo te besluiten, met de samenwerking tussen de sociologie en het nationale beleid staan we weliswaar nog in de kinderschoenen, maar bij sommigen van onze burens loopt men nog op blote voeten. En dat terwijl hun algemeen maatschappelijke bekommernissen niet eens zo gek veel van de onze verschillen.

Kan het roer nog verder om?

Laat ik nog maar eens herhalen, dat ik erg blij ben met Meijers verjaardagsspeech. Dan hoor je het ook eens van een ander. En wie weet helpt het. In ieder geval is wat ik tot dusverre in reactie er op gezegd heb, vooral te interpreteren als een serie beamende kanttekeningen. Zodanig, dat van daaruit nu de stap wel gewaagd kan worden naar de categorie der programmerende werkvoorstellen.

Hij en ik, en ik neem aan nog wel wat meer collega's, willen wel verder de richting op die hij zoekt. Hoe is het nu mogelijk een ontwikkeling in de richting van een Nederlandse beleidssociologie verder te steunen?

Vanuit mijn eigen verantwoordelijkheid gedacht, ben ik geneigd het eerst naar de universitaire instituten te kijken. Een aantal ervan heeft op be-

leidsdenken afgestemde onderzoeks- en onderwijsprogramma's. Het zou een goede zaak zijn, als de betrokkenen eens begonnen, die te vergelijken en voor de diverse onderdelen literatuur, dictaten, werkschriften en sprekers uit te wisselen. Het zou ook zeer de moeite waard zijn als ze (of het SISWO) de onderzoeksprogramma's vergeleken, al zullen ze wel niet in staat blijken te zijn om tot een soort in onderling overleg vast te stellen werkverdeling te geraken.

Minstens zo belangrijk ware het, indien de gebruikers van het produkt, met name de diensten en departementen, eens bij elkaar gingen zitten. Ze zouden als 'consumentenbond' eens een waarderingstabelletje moeten maken van in de laatste tijd ontvangen produkten aan de hand van een daarvoor geschikt categorieënlijstje. Als ze dat zouden opbrengen, zou een lijstje met desiderata van grote informatieve waarde kunnen zijn voor ons, maar ook voor hen zelf.

En hoe schoon ware het niet, indien het mogelijk zou blijken om op een welgekozen plaats en tijd beide groepen bijeen te brengen, de adviserende sociologen en de betrokken beleidsfunctionarissen. Als voorzitter van de Censusmonografieëncommissie heb ik dat al eens geprobeerd. De onderzoekers reageerden aarzelend, met de pudeur van een maagd die met de billen bloot moet. Maar uiteindelijk waren ze flink en verschenen ter vergadering met een man of acht en een aardig betoog. Van het tiental beleidsambtenaren, dat we hadden mogen verwachten, waren er twee aanwezig.

Maar wie weet, als we het nu eens door een staatssecretaris lieten organiseren? Het hoeft ook niet onmiddellijk het karakter te krijgen van een landelijke manifestatie. Ik zou best iets zien in een 'workshop' van een man of twintig voor een dag of drie. Met redelijk voorbereide stukken en met een prioriteitenlijstje als eerste eindresultaat.

Maar het organisatorische aspect kan in ons lieve vaderland eigenlijk nauwelijks een probleem zijn. Dat krijgen we desgewenst best voor elkaar, zelfs de opwerking tot een regelmatig geïnstitutionaliseerd overleg, eens per jaar in Woudschoten, echt iets om met plezier naar toe te gaan.

Wat echter vooral met zorg behandeld moet worden, is de ontwikkeling van het wederzijdse verwachtingspatroon. De socioloog is dan meer dan alleen maar een informant van hogere orde. Hij evalueert en adviseert vanuit een expliciet gemaakt eigen waardenpatroon. De beleidsman moet er dan op verdacht zijn, dat zijn beleid-tot-nu-toe flink op de tocht kan komen te staan. En daarvoor mag hij dan nog geld toe geven ook. De onderzoeker kan verwachten, dat zijn advies niet opgevolgd wordt en hij, bij een volgende keer, òf niet gevraagd wordt, òf overnieuw kan beginnen.

Binnen deze risico's moet de nieuwe dialoog worden aangegaan.

De dierbaarste zin uit Meijers stuk luidt: Een samenleving, die de sociologie binnen haar poorten toelaat, ziet zich zelf als een te kennen werkelijkheid en daarmee als te veranderen werkelijkheid. De samenleving is in die opvatting een door mensen en groepen in principe te veranderen werkelijkheid.

Ik heb niet de behoefte om de gehele sociologie en het gehele beleid onder dat voortekken te brengen. Als er anderen zijn die ermee volstaan om te kennen, te begrijpen of te behouden, eventueel hier en daar wat aan te passen, dan vind ik dat de universiteit en de maatschappij daar ook gelegenheid voor moeten geven.

Maar ik hoop en verwacht, dat er voldoende sociologen en beleidsmensen zijn die het hierboven gestelde als een zinvol uitgangspunt voor de sociologie zien. Een met werkelijkheidszin toegepaste maakbaarheidsfilosofie lijkt een goed uitgangspunt voor de probleembestrijding, die ons de komende decennia zal bezighouden.

In het beleid is er een grotere bereidheid om langs die lijnen te denken, in de sociologie is dat ook het geval. Het lijkt me dat in de gegeven situatie Nederland een natie is van een type, een formaat en een voorgeschiedenis, waarin een beleidssociologisch klimaat goed tot ontwikkeling zou kunnen komen.

Dit roerende artikel is een antwoord op een uitdaging, een uitdaging aan twee partijen. Laten we hopen, dat het antwoord mede kan werken tot het ontstaan van een samenwerking van een zodanige aard en omvang, dat we bij het plechtig te vieren vijftigjarig bestaan van de NSAV de heer Meijer kunnen uitnodigen opnieuw, en dan op positievere toon, tot ons te spreken.